

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение средняя
общеобразовательная школа имени Кыргыс Идама села Нарын
Эрзинского кожууна Республики Тыва

СОГЛАСОВАНО
ЗДУВР *Комбу* Комбу Ч.М.
от « 29 » августа 2023г

Рабочая программа
по внеурочной деятельности
«Торээн дылым-эртине байлаам»
7-8 классы

Составитель: Далын Долаана Монгеевна

2023 г

Тайылбыр бижик.

7-8 -ки класстарнын «Төрээн дылым-эргине байлаам» деп класстан дашкаар кичээлге ажылчын программаны ортумак ниити билиг школазынга күрүне стандарты болур А.К. Ойдан-оол, Ш.Ч. Сат, Н.Д. Сувандииниң тургусканы «Тыва дыл болгаш харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы» деп программазын база К.Б. Доржу, Н.Д. Сувандии, А.Б. Хертек, Б.Ч. Ооржак, Ч.А. Сарыглар, М.В. Бавуу-Сюрюннүң чижек программазынга, «Тыва дыл 7-8 класс». – Кызыл, 2014 өөредилге ному Федералдыг Куруненин ооредилге стандарттарынын негелделеринге дууштур тургускан. Тыва Республиканын ооредилге болгаш эртем яамызынын сумелээни ном.

Класстан дашкаар ажылчын программаны 34 шакка тургускан (неделяда 1 шак). Кичээл 40 минута дургузунда үргүлчүлээр. Класстан дашкаар кичээлдер теориялыг болгаш практиктиг деп кезектерге чардынган. Ажылчын программаны уругларнын хар-назынынга дүүштүр тургускан.

Ниити өөредилгениң утка-шынарынын үндезининге болгаш Кол ниити болгаш ортумак (долу) ниити өөредилгениң түннелдериниң негелделерин, эге өөредилгениң чижек программазын уламчылап турар кол ниити болгаш ортумак (долу) өөредилгени сайзырадырынын ниити идеяларын болгаш дүрүмнерин база өөредилгениң бүгү талалыг угланышкыннары деп чүүлдерин ажылчын программаже киирген. 7-8 класстарга дыл эртеминиң айтырыгларындан аңгыда мөзү-бүдүш, культура талазы-биле айтырыгларны шиңгээттирер өөредилгениң метапредметтиг болгаш предметтиг сорулгаларын чедип алырынче угланган.

Тыва дыл – Россия Федерациязының бир субъектиси. Тыва Республиканың девискээринде орус дыл-биле чергелештир күрүне дылдарының бирээзи, тыва улустуң төрөөн дылы болгаш аразында харылзажыр чепсээ. Тыва дыл амгы үеде тыва культураның – тыва улустуң байлак аас чогаалының, чечен чогаалдың, уран чүүлүнүң – болгаш массалыг информация чепсектериниң, эртемниң, өөредилгениң болгаш кижизидилгениң дылы болбушаан, ажыл-агыйның аңгы-аңгы адырларында калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Программаның актуалдыг талазы

Класстан дашкаар жылдар өөредиглиг болгаш кижизидилге ужур-дузалыг. **Өөредиглиг ужур-дузазы:** өөреникчилерниң кичээлдерге чедип алган билиглерин болгаш чаңчылдарын немээр, делгемчидер, ханыладыр, словарь болгаш оон-даа өске немелде литература-биле таныжар, кежээлер, конкурстар, делгелгелер организаастаар, көргүзүт

материалдары белеткээр – бо бүгү өөреникчилерниң бот-идекпейин, сонуургалын бедидеринге ужур-дузалыг.

Кандыг-даа темага, кандыг-даа хевирге организаптап эрттирген класстан дашкаар ажил өөреникчилерниң **кижизидилгезинге салдарлыг**. Ынчангаш класстан дашкаар ажилдар школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылының бир кезээ бооп турар. Тыва дыл талазы-биле класстан дашкаар ажилдарны класска кичээлдер-биле чергелештир чорудар.

Класстан дашкаар чорудар ажилдың сорулгазы:

- чугаа чорударының янзы-бүрү хевирлерин билири;
- үжилери болгаш улуг улус-биле чедимчелиг чугаалажып билири;
- аас болгаш бижимел чугааны шын хүлээп ап, билип алыры;
- тургустунган айтырыг бүрүзүнге бодунуң бодалын, туружун тода, шын, уткалыг кылдыр илредери;
- харылзажылга үезинде аас болгаш бижимел чугааның өзек нормаларын болгаш тыва чугаа этикединиң негелделерин сагыыры;

Класстан дашкаар ажилдың метапредметтиг талазы (предметтен дашкаар азы ооң-биле чергелештир билип алыр харылзашкак чүүлдер) хүлээлгелери уругларны школага бүгү талалыг хевирлээринге салдарлыг. Тыва дыл уругларның бодунуң көрүжүн шын илредиринге, угаап боданыышкынын, интеллектуалдыг болгаш чогаадыкчы аян-биле бодун сайзырадырынга, чаагай мөзү-бүдүшке хевирлээринге; чаа билиглерни, мергежилдерни шингээдип алырынга улуг ужур-дузалыг. Төрээн дыл кижиниң бот-хуузунда чонунуң (тыва кижиниң) иштики сагыш-сеткил культуразының болгаш чечен чогаалының байлактары-биле кижини төрөлгөтөнниң культура-төөгүлүг дуржулгазын байлакштытпышаан, ниитилелдин негелделеринге чаңчыктырар харылзаа чепсээ болур.

Курстун предметтиг түннелдерни:

- сөстөрни фонетика, тургузуг, морфология талазы-биле ийи чугула кежигүннүг домактарны синтаксис талазы-биле сайгарып билир;
- грамматиктиг утказын, тускай болгаш дузалал чугаа кезектерин ылгап билир;
- чүве аттарының, демдек аттарының, сан аттарының утказын, морфологтуг демдектерин, синтаксистиг ролун тодарадып билир;

- тыва дылдың лексика курлавырларын, тыва литературлуг дылдың нормаларын (шын адалганың, грамматиктиг, орфографтыг, пунктуастыг), чугаа этикединиң дүрүмнерин шиңгээдири болгаш оларны херек кырында амыдыралга аас болгаш бижимел чугаага ажыглаары;
- дылдың кол кезектерин, дылдың грамматиктиг категорияларын танып билири болгаш сайгарары, чугаага шын ажыглаары;
- сөстүң янзы-бүрү сайгарылгаларын (фонетиктиг, лексиктиг, морфемниг, морфологтут), сөс каттыжышкынының болгаш домактың синтаксистиг сайгарылгазын шын кылып, сөзүглелдин тургузуунуң болгаш кол демдектериниң аайы-биле, дылдың кандыг хүлээлгелерин күүседип чоруурунуң болгаш уран аргаларны ажыглаанының аайы-биле сайгарары;
- лексиктиг болгаш грамматиктиг синонимнерни ажыглаанындан кижиниң чугаазының чечен-мерген, а чечен чогаал дылының каас-чараш, байлак болу бээр аргаларын билири болгаш чугаазынга шын ажыглаары;
- төрөөн дылдың эстетиктиг хүлээлгелерин медресеп билири, чечен чогаалдың дылын сайгарып тура, чугааның эстетиктиг талазын үнелеп билири.
- Орфография болгаш пунктуацияга хамаарышкан билиглерин делгемчидери;

Ажылчын программада тыва дыл курузунуң өөреникчилерниң коммуникативтиг болгаш дыл, культура талазы-биле компетенцияларының хевирлеттинип тургустунарынга ужур-дузалыг үш уткалыг шугумун сагаан.

- **Коммуникативтиг компетенцияның** (харылзажылганың айтырыгларын ыяк билирин) хевирлеттинерин хандырып турар утказы;
- **Дыл талазы-биле компетенцияның** (дыл болгаш дыл эртеминге хамаарышкан айтырыгларны ыяк билири) хевирлеттинерин хандырып турар утказы;
- **Культура талазы-биле компетенцияның** (төрөөн дылдың культура-төөгүлүг айтырыглар-биле харылзаалыын ыяк билири) хевирлеттинерин хандырып турар утказы;

Практиктиг угланыышкыны:

Өөренип турар тема бүрүзү уругларның логиктиг боданыышкынын болгаш чугаазын сайзырадырынга салдарлыг болур ужурлуг. Тыва дыл кичээлдеринге болгаш класстан

дашкаар ажылдарга, өөреникчилерниң чугаазы дараазында угланыышкынга чагыртып сайзырадыр.

Бир дугаар угланыышкын – тыва литературлуг дылдың нормаларын шиңгээдири: шын адалганы сагып, сөстөрниң хевирлерин, сөс каттыжыышкыннарын болгаш домактарны шын тургузары, сөстөрни ооң лексиктиг утказынга болгаш ажыглап турар стилинге дүүштүр ажыглаары. Литературлуг дылдың нормаларын сагыыры дээрге-ле уругларның чугаазында хажыдыышкыннарын – диалектизмнерни болгаш жаргонизмнерни – чайладыры, боттарының чугаазында четпес чүүлдерни медереп билип, сайгарарын хайгаарадыры.

Ийи дугаар угланыышкын – уругларның сөс курлавырын байыдары. Сөс курлавыры школада шупту эртемнерни кайы хире шиңгээдип алганындан база хамааржыр-даа болза, тыва дыл болгаш чогаал эртемнери онзагай черни ээлеп, улуг ужур-дузалыг болуп турар. Ынчангаш тыва дыл болгаш чогаал кичээлдеринге лексика-биле ажылды, хөй словарь ажылын чорудар. Ол ышкаш уругларны словарьлар болгаш өске-даа тайылбыр номнарны (справочниктер, эртем ажылдары...) ажыглап билир кылдыр өөредир.

Үш дугаар угланыышкын – аас болгаш бижимел чугаага бодунуң бодалын шын илередириниң мергежил-чаңчылдарын хевирлээри. Уругларның харылзаалыг чугаазын сайзырадыры дээрге-ле аас чугааның аңгы-аңгы хевирлерин шын тургузары база янзы-бүрү мергежилгелер күүседип, бижимел ажылдар-биле ажылдап тура, сөзүглелди шын тургузары болгаш сөстөрни шын ажыглаары болур.

Класстан дашкаар чорудар кичээлдерге хереглээр методтар болгаш аргалар:

- коллективтиг ажыл;
- бот-тускайлаң ажылдаары;
- хайгаараары ;
- түңнел үндүрери;
- деңнелгелер;
- бижимел ажылдарның хевирлери;
- беседа;
- диспуттар;
- мөөрейлер;

-видеофильмнер;

-презентациялар;

-проектилер кылыры;

Ажыглаан литература:

1. Тыва дыл болгаш харылзаалыг чугаа сайзырадылгасы 5-11 класстар. Күрүне стандарты. Өөредилге программалары. Авторлары: А.К.Ойдан-оол, Ш.Ч.Сат, Н.Д.Сувандии. Кызыл-2008 г.
2. Тыва орфографияның болгаш пунктуацияның дүрүмнери. ТИГИ РТ.-К- 2001 г.
3. К.Б.Март-оол 5-9 класстарга тыва дылды башкылаарының методиказы. Кызыл-2002
4. Д.А.Монгуш, А.К.Ойдан-оол Методиктиг сүмелер. 8 класс Кызыл-1984
5. М.Д.Биче-оол, К.А.Бичелдей Тыва дыл ному 7 класс 2002, 2014
6. Ш.Ч.Сат, Е.Б.Салзынмаа Амгы тыва литературлуг дыл Кызыл-1980
7. Тыва тывызыктар.
8. А.Төгүй-оол Шинчилелдер Кызыл-2001
9. З.Д.Монгуш, Б.Ө,Салчак, Ө.К.Ховалыг Ойнавышаан өөрениили Кызыл-2002
10. Орус-тыва словарь.
11. Тыва-орус словарь
12. Кружковая работа по русскому языку. (Сборник статей из опыта работы). Составитель Н.Н. Ушаков.
13. 9. Кружок русского языка в школе. Е.П. Преображенская. Издательство «Просвещение» 2013год.
14. 10. Игровые технологии на уроках русского языка. Авторы В.Н. Пташкина, К.Е. Виноградо-ва и др. Волгоград « 2004 год.
15. 11. Современные открытые уроки русского языка. Ростов-на-Дону: изд. «Феникс» 2014 г

16. 3. А.К. Ойдан-оол, М.Ч. Ооржак, С.Т-С. Ооржак «Диктантылар чыындызы». – Кызыл,
2003 ч

Өөредилге планы 7-8 класстарга (чыл дургузунда 34 шак, неделяда 1 шак)

№	Темалары	шагы	Ай-хүнү	
			Херек кырында	План езугаар
1.	Кириилде кичээл. Курстуң ажылы-биле таныжылга	1		
2.	Тыва дыл дугайында.	1		
	Дыл болгаш чугаа.	1		
3.	Фонетика дугайында билиг.	1		
	Чугаа органнары болгаш чугаа үннери.	1		
4.	Ажык үннер. Ойнавышаан өөрениили	1		
5.	Өк-биле адаар ажык үннер.	1		
6	Өк-биле адаар ажык үннер.	1		
7	Сөзүглелдер-биле ажылдар.	1		
8	Й үннүг үжүктер (я,е,ё,ю), чажыттары.	1		
9	Й үннүг үжүктер (я,е,ё,ю) шинчилээри.	1		
10	Й үннүг үжүктер (я,е,ё,ю) шинчилээри.	1		
11	Ребустар.	1		
12	Т-Д, П-Б деп үннерниң үжүктерни тывыңарам!	1		

13	Сөс иштингге ажык эвес үннерниң ыыткыр болгаш дүлей хевирлериниң солчуру, онзагайы.	1		
14	Сөс иштингге ажык эвес үннерниң ыыткыр болгаш дүлей хевирлериниң солчуру, онзагайы	1		
15	Кроссворд-биле ажылдар.	1		
16	Сөстөр канчап төрөл апарган?	1		
17	Дөс чүдөн тургустунган?	1		
18	Кожумакты чүгө өскертилге дигенил?	1		
19	Чүвө аттарын чүгө бичеледир, чассыдыр адаар?	1		
20	Чүвө аттарын чүгө бичеледир, чассыдыр адаар?	1		
21	Чүвө аттарын чүгө бичеледир, чассыдыр адаар?	1		
22.	Чүвө аттарының падежтерин билир сен бе?	1		
23.	Падежтер. Кроссвордтар.	1		
24	Ребустар	1		
25.	Демдек аттарынче чадалап үнери. Тывыңарам!	1		
26.	Кыска хемчээлдиг чогаадыг-хууда бодал «Ном – билиглерниң үнер дөзү»	1		
27	Ойнаалыңарам че! Кроссвордтар, ребустар тургузары.	1		
28	Чогаадыг-тоожуушкун «Саннарның амыдыралга ажык-дузазы»	1		

29	Сөстөр канчаар холбашканыл?	1		
30	Ребустар	1		
31	Ойнаалыңарам че! Кроссвордтар, ребустар тургузары.	1		
32	Чогаадыг-тоожуушкун «Саннарның амыдыралга ажык-дузазы»	1		
33	Чогаадыг-тоожуушкун «Саннарның амыдыралга ажык-дузазы»	1		
34	Түңнел кичээл.	1		

